

Sadje naj bo pravično

PRIROČNIK ZA UČITELJE

KAZALO

Naslov

Sadje naj bo pravično, priročnik za učitelje

Avtorji besedila

Živa Kavka Gobbo, Focus, društvo za sonaraven razvoj
Živa Lopatič, Zadruga Buna z.o.o. in Pravična trgovina 3MUHE

Idejna zasnova, prirejanje in urejanje izobraževalnih aktivnosti

Tina Trdin, Društvo za človekove pravice in človeku prijazne dejavnosti Humanitas

Uredniški odbor

Živa Kavka Gobbo, Focus, društvo za sonaraven razvoj
Živa Lopatič, Zadruga Buna, z.o.o., in Pravična trgovina 3MUHE

Lektoriral

Tadej Turnšek

Oblikovanje in prelom

Neža Trobec

Izdajatelj

Focus, društvo za sonaraven razvoj
Sedež: Maurerjeva 7, 1000 Ljubljana
Pisarna: Trubarjeva 50, 1000 Ljubljana

Ljubljana, januar 2017

Dostopno

<http://focus.si/publikacija/sadje-naj-bo-pravicno-prirocnik-za-ucitelje/>

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

504.61:634.6(035)(0.034.2)
339:634.6(035)(0.034.2)

SADJE naj bo pravično [Elektronski vir] : priročnik za učitelje / [avtorji besedila Živa Kavka Gobbo ... et al.]. -
El. knjiga. - Ljubljana : Focus, društvo za sonaraven razvoj, 2017

Način dostopa (URL): <http://focus.si/publikacija/sadje-naj-bo-pravicno-prirocnik-za-ucitelje/>

ISBN 978-961-94159-1-7 (pdf)
1. Kavka Gobbo, Živa
288529408

1. Kampanja Sadje naj bo pravično!	5
2. Tropski sadeži – nekaj dejstev	8
3. Zakaj so tropski sadeži problem?	12
4. Vloga velikih trgovcev	19
5. Primeri dobrih praks	21
6. Delavnica in predlog izvedbe	24
🌀 Priloga IGRA S STOLI	32
🌀 Priloga BANANASPLIT	34
🌀 Priloga TROPSKO SADJE - primerjava	42

Publikacija je nastala v okviru projekta Sadje naj bo pravično! (Make fruit fair!), ki ga finančno podpira Evropska unija. Za vsebino publikacije so odgovorni izključno partnerji projekta. Vsebine publikacije ne odražajo nujno stališč Evropske unije.

Cilj Kampanje Sadje naj bo pravično! je izboljšati delovne pogoje za stotine delavcev, ki pridelujejo, obirajo in pakirajo tropsko sadje, ki ga vsakodnevno kupujemo v trgovinah, ob hkratnemu zmanjšanju negativnih vplivov na okolje. <http://www.makefruitfair.org/sl/>

S tem namenom smo združile moči nevladne organizacije iz Evropske unije ter organizacije malih kmetovalcev in sindikatov delavcev na plantažah v Afriki, Latinski Ameriki in na Karibih.

Najznačilnejša primera sta pridelava banan in ananasa, saj sta to najpogosteje uvažana sadeža v Evropsko unijo, obenem pa je na plantažah veliko kršitev delavskih pravic in okoljskih standardov. Banane so najbolj prodajano sadje na svetu. V več kot 150 državah pridelajo 107 milijonov ton tega sadja letno. Banane so tudi sadež, ki je po pogostosti uživanja v EU na drugem mestu (takoj za jabolki). Mednarodna trgovina z ananasom pa hitro raste in danes je za izvoz pridelan že vsak drugi ananas.

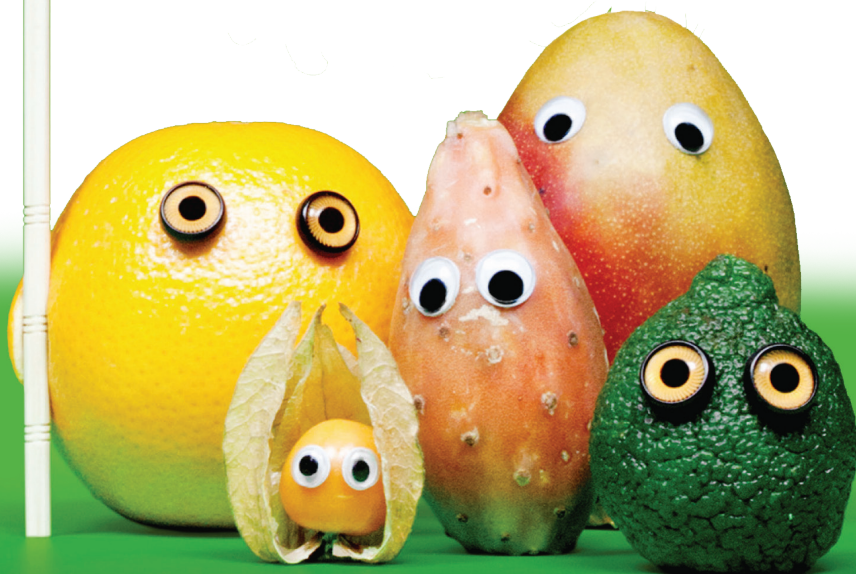
Kršitve delavskih pravic in okoljskih standardov so značilne tako za gojenje banan in ananasa kot tudi drugega tropskega sadja. V številnih primerih se situacija na tem področju še poslabšuje z ustvarjanjem in rastjo povpraševanja in pritiskanjem trgovcev na vse nižje cene.

S kampanjo Sadje naj bo pravično:

- se zavzemamo za pravične in trajnostne oskrbovalne verige s tropskim sadjem;
- se zavzemamo za spoštovanje socialnih in okoljskih pravic v državah pridelovalkah;
- skrbimo za to, da se v državah potrošnje sliši glas izkoriščenega juga;
- s skupnimi kampanjami povezujemo države pridelovalke z državami uvoznicami;
- spodbujamo nove oblike mednarodnih trgovskih politik in praks.

POŠTENO
SADJE!

Kaj točno zahtevamo s kampanjo Sadje naj bo pravično?

Da supermarketi in podjetja:

sprejmejo

odgovornost za način pridelave ter spoštovanje delavskih pravic, med drugim s plačevanjem pravičnih cen dobaviteljem, ter tako pokrijejo stroške trajnostne pridelave, saj so najmočnejši akterji v oskrbovalni verigi;

zagotovijo

- plačila, ki delavcem na plantažah omogočajo dostojno življenje;
- enakopravnost med spoloma ter dostop žensk do zaposlitve in usposabljanj;
- spoštovanje človekovih pravic, vključno z delavskimi pravicami, kot je pravica do združevanja in vključevanja v neodvisne sindikate;
- spoštovanje in varovanje okolja z zmanjšanjem količine uporabljenih strupenih agrokemičnih preparatov;
- ohranjanje gozdov

Da vlade:

preprečijo

zlorabe kupne moči trgovcev s primerno zakonodajo;

zagotovijo

da podjetja odgovarjajo za delovne pogoje v državah v razvoju;

podprejo

zakone, ki spodbujajo pravično in trajnostno proizvodnjo sadja.

Da bi dosegli zeleno, potrebujemo pomoč od vsakogar! V nadaljevanju je predstavljenih nekaj korakov, kako se lahko vsakdo vključi v kampanjo.

UKREPAJ!

Kaj lahko naredim?

1. Pridruži se in ukrepaj – Pomagaj širiti informacije o kampanji tako v resničnem življenju kot prek spleta! www.makefruitfair.org

2. Sodeluj pri urgentnih akcijah – Pomagaj ljudem, ki so žrtve kršitev človekovih pravic, podpri jih pri njihovih zahtevah – vsaka e-kartica šteje!

3. Zahtevaj spremembe – Politiki morajo slišati tvoj glas – poskrbi, da bodo razpravljali in odločali o potrebah malih pridelovalcev in plantažnih delavcev, ter upravljanju z okoljem tudi drugod po svetu. Kakovost izdelkov je pomembna, del kakovosti pa je tudi okoljska primernost in poštenost do pridelovalcev.

4. Naroči se na naše novice – Preberi zadnje novice, kjer boš našel informacije o tem, kako lahko pomagaš. www.focus.si

5. Viri – Prenesi gradiva kampanje in druge vire. Več o kampanji Sadje naj bo pravično! pa najdeš na povezavi: www.makefruitfair.org/si, www.focus.si

Ko govorimo o tropskih sadežih, o njih pogosto nimamo veliko informacij. Informacije, ki so dostopne v trgovinah, kjer tovrstno sadje prodajajo, so skope in nam povejo zgolj to, v kateri državi je bilo sadje gojeno ter katero podjetje ga distribuira.

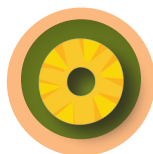
Zato si pogledimo nekatere značilnosti sadja, preden stopimo na pot, ki nas bo popeljala od plantaže do našega krožnika.

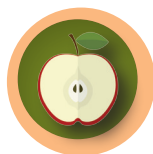
Banana je tretji najbolj priljubljen sadež v Sloveniji.

Vsak posameznik na leto v povprečju spiže 7,8 l pomarančnega soka.

Svetovna proizvodnja ananasa je od leta 1998 zrasla za 50 %.

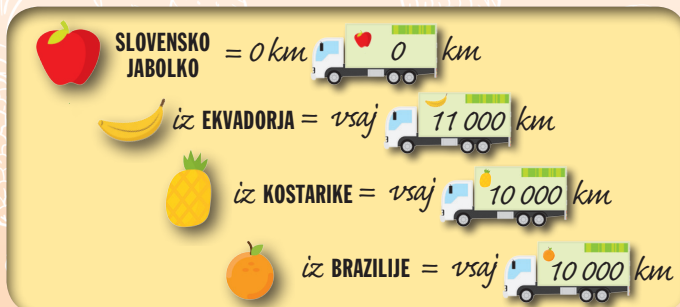

V povprečju je stopnja samooskrbe s sadjem v Sloveniji pod 40 %. V Sloveniji samo jabolko pridelamo več, kot jih porabimo.

TROPSKO SADJE JE CENEJŠE OD LOKALNO PRIDELANEGA.

TROPSKI SADEŽI PREPOTUJEJO DALJŠO POT.

POT TROPSKEGA SADEŽA

POT LOKALNO PRIDELANEGA SADEŽA

CENA TROPSKEGA SADJA NIŽJA NA RAČUN PROIZVAJALCEV, KI PREJMEJO 6 DO 7 % KONČNE CENE SADEŽA

DELAVCI

- migrantski delavci na plantažah (brez pravic)
- prepoved združevanja v sindikate
- neprimerna delovna oprema in delovni pogoji
- plačilo manjše od minimalne plače, sezonsko delo
- diskriminacija žensk in nadlegovanje
- porast števila obolelih za rakom, deformacij ob rojstvu otrok, bolezni dihal ...

OKOLJE

- izsekavanje naravnega rastišča za namen monokulturne pridelave
- uporaba vedno večjih količin kemikalij za zatiranje škodljivcev in preprečevanje bolezni rastlin (celo takšnih, ki so v Evropi prepovedane)
- onesnaževanje pitne vode, sterilizacija zemlje, erozija tal
- visoki izpusti toplogrednih plinov (proizvodnja agrokemičnih pripravkov, izsekavanje, transport, poraba energije)

**PA VENDAR NEKATERI
USTVARJAJO VELIKE
DOBIČKE S PRODAJO
TROPSKEGA SADJA**

DISTRIBUTERJI (10 do 15 %)
izvozniki, zornilnice, veleprodajalci

CUTRÁLE
Louis Dreyfus
Commodities

TRGOVSKE VERIGE (35 %)
določajo končno ceno izdelka

**ZATO ....
SADJE NAJ BO
PRAVIČNO!**

1.
Ustavimo nepravilne
trgovinske prakse!

2.
Kupujemo lokalno pridelano
sadje neposredno od
pridelovalcev
(ali z znanim poreklom)

3.
Izberimo tropsko sadje s certifikati,
ki zagotavljajo spoštovanje
delavskih in človekovih pravic
ter zaščito okolja.

**POŠTENO
SADJE!**

**BODI
PRAVIČEN!**

3.1. MONOKULTURNA PRIDELAVA

Večina tropskega sadja v Sloveniji prihaja iz držav Južne Amerike. Banane v največji meri prihajajo iz Ekvadorja ter Kolumbije, ananas iz Kostarike, pomaranče za pomarančni sok iz Brazilije. V teh državah gojijo te sadeže v največji meri prav za izvoz – to pomeni predvsem, da jih gojijo za denar in ne za samooskrbo. Ker so zahteve t. i. zahodnih trgov vedno večje – v Evropi pojemo vedno več vseh vrst tropskega sadja – iščejo veliki trgovci in uvozniki načine, kako povečati proizvodnjo ob hkratnem nižanju stroškov, s ciljem povečanja dobičkov.

Da bi dosegli ta dva cilja, naseljujejo komercialne rastline na čim večjih območjih, in to predvsem tam, kjer raste (je rasel) zelo raznolik deževni gozd. Naravno rastje uničijo in na obsežna področja nasadijo eno kulturo – banane, ananas, avokadovce, mangovce ... Na ta način ustvarijo monokulturne plantaže, ki pokrivajo velika območja. Take plantaže na začetku sicer prinašajo velike donose, a se zemlja in rastline hitro iztrošijo. Zato je potrebno rastline pogosteje menjati, zemlji pa dovajati hranila.

Pomanjkanje raznolikosti zahteva veliko uporabo insekticidov in pesticidov, ki ranljive rastline zaščitijo pred škodljivci, plesnimi in boleznimi. Ko postanejo odporni na določeno vrsto preparatov, morajo proizvajalci uporabiti močnejše strupe. Te strupe nanašajo sami delavci na plantažah ali plantaže škropijo z letali. Delavci imajo pogosto neprimerno zaščitno opremo. Ob škropljenju z letali pa so poškrpljena tudi območja okoli plantaž, kjer živijo prebivalci regije in druge kmetije, gozdovi in naselja.

Pred kratkim je bilo ugotovljeno, da na plantažah banan proizvajalci za škropljenje namenijo več sredstev kot za plačevanje delavcev.

Uporaba agrokemikalij poleg tega onesnažuje vodo, ki jo uporabljajo vsi prebivalci v okolici plantaž, sterilizira zemljo, kjer rastejo monokulturne sorte (najhujši primer je gojenje ananasa) in vpliva na zdravje delavcev, saj ti niso opremljeni s primerno zaščitno opremo, ki bi jih zaščitila pred kemikalijami, ki jih nanašajo na plantažah. Tudi ob strojnem nanašanju niso primerno zaščiteni.

Monokulturni način pridelave uničuje celotne ekosisteme, ki segajo dlje od območja samih plantaž. Poleg tega zaradi onesnaževanja vode, zemlje in zraka škodujejo zdravju prebivalcev. Ker takšna pridelava zahteva veliko agrokemičnih sredstev, spodbuja njihovo proizvodnjo. Nezanemarljiv pa je tudi problem razlastnitvenosti skupnosti in lastništva ter upravljanja z zemljo in drugimi naravnimi viri.

Primer banan

Večina banan v Evropi prihaja iz monokulturnih plantaž v Latinski Ameriki, med njimi jih je kar 97 % vrste Cavendish. Banane lahko na intenzivnih monokulturnih plantažah uspevajo samo z uporabo velike količine strupenih kemikalij, ki vplivajo tako na delavce kot na širše okolje. Za pridelavo banan se porabi največ agrokemičnih sredstev na svetu, takoj za bombažem (na bombaž pa zlijejo 25 % vseh sredstev proti boleznim in škodljivcem, ki jih porabimo na svetovni ravni – pri čemer bombaž zavzema le 2 % vseh pridelovalnih površin na svetu).

Nezanemarljiva je tudi velika količina odpadkov – vreče, ki jih nameščajo na vsak šop banan ter vsebujejo agrokemične preparate in ščitijo sadeže pred zunanjimi vplivi, so za enkratno uporabo. Samo majhen delež gre v reciklažo. Ostalo konča na smetiščih in v okolici plantaž.

Veliko sadja se tudi zavrže, tako na samih plantažah kot tudi kasneje, v zoričnicah in trgovinah. Na plantažah zavržejo »nepravilne« sadeže (ki niso v skladu z zakonodajo EU), velik del pa jih zavržemo tudi potrošniki in trgovci.

Najbolj pereči okoljski problemi so:

- ✿ onesnaževanje pitne vode,
- 🌿 ogromne količine odpadkov,
- ✿ erozija zemlje,
- 🌿 povečano poplavno tveganje,
- ✿ deforestacija in uničenje naravnega habitata,
- 🌿 uničenje rodovitnosti zemlje, ki zahteva vedno večjo uporabo gnojil,
- ✿ izpusti toplogrednih plinov, ki so posledica transporta in hlajenja.

Postopek pridelave banan si lahko ogledate na spodnjih povezavah:

- ✿ »Od plantaže od škatle«: <http://www.vimeo.com/22994612>
- 🌿 »Zastrupljeni raj«: <http://www.youtube.com/watch?v=2KdyuMU2zKE>

3. 2. Izkoriščanje delavcev na plantažah tropskega sadja

Zaradi zahtev trgovcev oz. supermarketov po vedno nižjih cenah tropskega sadja so pritiski na pridelovalce vedno večji. Od njih zahtevajo pridelke, ki ustrezajo določenim standardom (oblika, velikost, barva), hkrati pa je cena, ki so jo pripravljene za te pridelke plačati, vedno nižja. Lastniki plantaž te pritiske prenesejo nižje, to je na tiste, ki na plantažah delajo – svoje družinske člane, če gre za majhne plantaže, ali na delavce, če so plantaže večje.

Veliko raziskav, tudi tiste, ki so nastale v okviru projekta Sadje naj bo pravično!, opozarja na neprimerne delovne pogoje in pogoje za življenje. Sindikati se pogosto soočajo z omejevanjem dostopa do delavcev in delovnih okolij. Delavci migranti in ženske so najšibkejši akterji. Prvi so pogosto nedokumentirani in tako brez pravic. Druge pa ustrahovane in pogosto izkoriščane na različne načine. Nekatera poročila govorijo o omejevanju možnosti skrbi za otroke ter o spolnih zlorabah.

Neprimerni delovni pogoji in pogoji za življenje

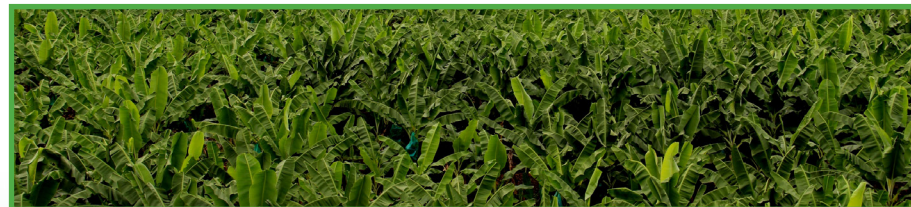
Delavci na plantažah tropskega sadja največkrat niso opremljeni s primerno zaščitno opremo in z orodji, ki bi jim olajšala delo. Na plantažah banan brez zaščitne opreme na šope banan natikajo vreče, polne strupenih snovi, banane obirajo ročno, z mačetami. Na plantažah manga plezajo po drevesih brez varoval, po plantažah ananasa ročno škropijo in obdelujejo rastline goloroki in brez zaščite dihal. Hkrati pa so za svoje delo plačani manj od določene minimalne plače v državah, kjer živijo. Zaradi tega pogosto ne morejo preživljati niti sebe, kaj šele svojih družin. Ker delodajalci z njimi ne sklepajo dolgoročnih pogodb (v kolikor jih sploh sklepajo) in jih obravnavajo kot sezonske delavce, nikoli ne vedo, kdaj bodo ostali brez dela in še brez tistega plačila, ki ga dobijo zdaj. Zaradi tega in drugih razlogov se nekateri ne pridružujejo sindikatom, ki so pomembno orodje za zagotavljanje dostojnih pogojev dela.

Uradno na plantažah velja 44-urni delovnik. Delavci imajo pravico koristiti enourni odmor za kosilo. Vendar pa na plantažah pogosto ni primernih prostorov, kjer bi si lahko delavci odpočili. Delavci jedo kar na avtobusih ali na poljih. Prostori, ki so namenjeni počitku, so pogosto polni odpadkov (največkrat praznih plastenk ter vrečk kemikalij). Kljub formalno zagotavljenemu počitku za kosilo delavci tega pogosto ne morejo koristiti, saj je pritisk s strani »liderja« tako močan, da so na koncu prisiljeni v nadure. Med sezono morajo delavci delati tudi med vikendi.

Septembra 2015 je moralo brazilsko podjetje Cutrale, ki kontrolira kar eno tretjino svetovne trgovine s pomarančnim sokom, plačati globo v vrednosti 200.000 realov, saj delavcem ni omogočil tedenskega počitka. Glede na objavljene podatke so delavci mesečno delali do 27 dni, kar pomeni, da niso imeli časa za počitek. Kot so pokazale raziskave, so lahko delavci več let zapored koristili samo en prost dan na mesec.

Ker želijo zaposlovalci odgovornost za delavce prenesti na druge in se izogniti nadaljnemu plačevanju kazni, najemajo delavce prek agencij, kar jim olajša predvsem menjavo delavcev v primeru, da so ti »nepokorni«, oz. jim omogoča, da jim plačujejo minimalno plačo ali še manj. Na ta način so delavci v stalni negotovosti in strahu pred izgubo dela, zaradi česar so še bolj ranljivi za različne vrste izkoriščanja.

Ker so delavci podplačani, niti sebi niti svojim družinam ne morejo zagotoviti dostojnega življenja. Večina jih tako živi na pragu ali celo pod pragom revščine. Iz te situacije pa se le redki uspejo rešiti, saj nimajo dostopa do informacij o drugih možnostih. Revščina, dolgi delovniki in izpostavljenost strupom so vzroki za hitro slabšanje zdravja vseh.

Delavci in okoliški prebivalci za vsakdanje potrebe, kot so pitje, kuhanje in pranje, uporabljajo onesnaženo vodo. Druge izbire nimajo. Voda je onesnažena s snovmi, kemičnimi sredstvi, ki se uporabljajo za intenzivno monokulturno pridelavo. Fitofarmacevtska sredstva, ki jih na plantažah nanašajo ročno ali pa jih pršijo iz zraka (po različnih ocenah kar 85 % letalsko razpršenih kemikalij ne doseže svojega cilja), zastrupljajo okolico, vključno z delavci, njihovimi domovi, šolami in kmetijami. Posledica tega so različne bolezni.

Zakone, ki prepovedujejo prisotnost delavcev na plantažah med škropljenjem, pogosto kršijo. Vse to vpliva na zdravje tistih, ki delajo na plantažah. Ugotavljajo, da je število obolelih med delavci na plantažah in med okoliškimi prebivalci večje kot na primerljivih področjih, kjer plantaž ni. Ljudje zbolevalo za depresijo, imajo probleme z dihalo, več je rakavih bolnikov, splavov in defektov pri rojstvu. V 1970-ih je v Nikaragvi in Kostariki desettisoče delavcev ostalo sterilnih zaradi uporabe nematicida DBCP. Prizadeti še vedno niso dosegli pravice na sodiščih.

Črne liste – zatiranje neodvisnih sindikatov

Da bi lastniki plantaž lahko ohranili takšne delovne pogoje in še naprej uporabljali poceni in fleksibilno delovno silo, delavcem preprečujejo združevanje v sindikate ali podobne skupine, ki bi se borile za pravice delavcev. Tako na plantažah kot v tovarnah podjetja zelo ostro nastopajo proti sindikatom. Delavci, ki imajo stike s predstavniki sindikatov, so lahko zaradi tega tudi odpuščeni. Če na primer delavca vidijo, da se pogovarja s sindikalistom na ulici ali v baru, ga vpišejo na t. i. črno listo.

Delavci na plantažah so v veliki meri migranti

Večina delavcev na plantažah pomaranč v zvezni državi Sao Paulo so bodisi migranti bodisi prihajajo s podeželja iz sosednjih okrajev. Večji del predstavljajo slabo izobraženi moški med 30 in 49 letom starosti. Zelo pogosto sklenejo sezonske pogodbe za delo na plantaži. S pogodbami delodajalci ustvarijo velik pritisk, saj jih lahko zaradi različnih razlogov vsako sezono menjajo.

Tudi na plantažah ananasa v Kostariki je med delavci veliko migrantov iz Nikaragve, ki so zaradi svojega nelegalnega statusa primorani sprejeti pogoje dela, ki jim jih ponujajo lastniki plantaž. Ker pogosto delajo brez počitka, hitro zbolijo, in ko svojega dela ne morejo več opravljati nemoteno, jih lastniki plantaž preprosto nadomestijo z drugim delavcem. Pri tem pa delodajalec ne nosi nobenih obveznosti do delavca (odpravnina, boleznina ipd.).

Ker so migranti v teh državah pogosto ilegalno, jih lahko z ustrahovanjem prisilijo, da sprejmejo vse pogoje ter si tako zagotovijo skoraj brezplačno delovno silo. Hkrati pa jim preprečujejo združevanje v sindikate ali organizirana združenja, ki bi jim omogočala, da si izborijo boljše pogoje dela.

In kljub temu, da raziskave in poročila s terena dokazujejo, da je tovrstno izkoriščanje dejstvo, si države zatiskajo oči, saj je tropsko sadje (v Ekvadorju banane, v Kostariki ananas, v Braziliji pa pomaranče) v teh državah strateška izvozna surovina, s katero si država polni svoj proračun.

Izkoriščanje žensk

Poleg slabega ekonomskega položaja in diskriminacije so ženske pogosto žrtve psihičnega, fizičnega in spolnega nasilja. Poleg tega dolgi delavniki načenjajo tudi družinsko življenje. V najslabšem položaju se znajdejo ženske z otroki. Splošno pravilo tako v tovarni kot na plantažah je, da brez dela ni plačila, kar pomeni, da matere ne morejo iti s svojimi otroki k zdravniku ali v šolo. Delodajalci močno pritiskajo na ženske ter si tako zagotovijo, da so redno prisotne v službi. V intervjuju, ki je nastal v okviru raziskav, ki jih izvajajo partnerji projekta Naredimo sadje pravično - Make fruit fair! (<http://www.makefruitfair.org/sl/>), je ena izmed delavk dejala, da jo je delodajalec izzivalno vprašal, kaj ji je bolj pomembno, njena služba ali otrok.

V tovarnah LDC in Cutrale so odpustili številne nosečnice ter matere. »Zakonodaja v podjetjih ne zajema skrbi za otroke. Po zakonsko določenem obdobju pred in po nosečnosti so delavke pogosto odpuščene ali pa jim dodelijo kratkoročne pogodbe,« je povedal sindikalist Abel Barreto. Poleg vseh naštetih vrst diskriminacije zaradi spola so ženske na plantažah in v tovarnah pogosto poniževane in sramočene. A se kljub takšnemu položaju ne morejo odreči minimalnemu zaslužku, ki ga prejmejo, saj ta predstavlja njihovo edino možnost za preživetje. V nasprotnem primeru bi bile na cesti same, z njimi pa še njihovi otroci.

Na plantažah tropskega sadja je nesorazmerna razporeditev moči med akterji v oskrbovalni verigi očitna. Ekonomska in politična moč je v rokah manjšine, ki izkorišča večino.

Reportažo iz plantaž tropskega sadja v Kostariki si lahko ogledate na spodnji povezavi:

»Hard labour« (»Težko delo«): <https://www.youtube.com/watch?v=rVfbMmV4xYY>

Banane so simbol rasti moči supermarketov v mednarodni oskrbovalni verigi in predstavljajo široko paleto nepravilnosti v današnji mednarodni trgovini.

Kot večino izdelkov na policah velikih trgovskih verig tudi distribucijo tropskega sadja nadzoruje le peščica multinacionalk. Te določajo končne cene izdelkov, ki so le redko odraz resničnih stroškov, ki nastajajo v procesu pridelave, predelave ali izdelave izdelkov.

Cene, ki jih določajo trgovine, so v veliki meri odvisne od njihove celostne politike, zato so ravno banane (najbolj priljubljeno tropsko sadje) v večini trgovin zelo poceni, največkrat cenejše od lokalno pridelanega sadja. Pa to ne zato, ker bi bili stroški njihove pridelave, transporta idr. tako nizki, ampak zato, ker so za trgovce strateški artikel, s katerim kupce pritegnejo v svojo trgovino. Ko pa je kupec enkrat pri njih, bo zagotovo kupil tudi druge izdelke, ki jim prinašajo večjo maržo.

Ker pa trgovci tveganja ne želijo nositi v celoti sami, nenehno pritiskajo na pridelovalce, da bi jim banane prodali po še nižjih cenah. To privede do t. i. tekme do dna (angl. race to the bottom) – tj. nižanja stroškov do minimuma in pod njega. Ko proizvajalci ne zdržijo več pritiska in cene ne morejo več nižati, trgovci enostavno poiščejo drugega proizvajalca, včasih v drugi državi, ki jim bo pridelke prodal še ceneje. To pa je običajno v državah s še cenejšo delovno silo in šibko zakonodajo ter s slabim varovanjem človekovih pravic in praktično neobstoječimi okoljskimi standardi. Lahko pa se zgodi tudi, da država popusti pritiskom delodajalcev, ki od odločevalcev zahtevajo, da pravic delavcev ne upoštevajo. To je pogosta praksa v državah, kjer je izvoz določenega izdelka strateškega pomena za državo. Tak primer je ravno Ekvador, kjer so banane drugi največji izvozni artikel (tako je za nafto) ali pa Kostarika, kjer so ananas in banane najpomembnejši izvozni artikli.

4. 1. LOGIKA ZA LASTNIMI TRGOVSKIMI ZNAMKAMI

Cilj trgovcev na drobno je ustvariti lastno blagovno znamko. Svoje izdelke lahko na ta način prodajajo po nižji ceni kot večina konkurenčnih znamk, predvsem zaradi nižjih marketinških stroškov ter nakupa večjih količin izdelkov. V povprečju so takšni izdelki 30 % cenejši od izdelkov znanih blagovnih znamk.

V Evropi je delež lastnih trgovskih blagovnih znamk najvišji v svetovnem merilu. Do leta 2015 naj bi delež lastnih blagovnih znamk v Evropi dosegel kar 39 % ponudbe. Razlogi za hiter razvoj lastnih trgovskih znamk so prepričanje potrošnika, da lahko za malo denarja kupi kakovosten izdelek, ter visoke marže trgovcev na drobno in priložnost proizvajalcev, da se rešijo odvečnih zalog in pri tem ustvarijo dobiček.

Ker imajo prodajalci za lastno blagovno znamko že razvit distribucijski kanal, to pomeni, da imajo že zagotovljen stalen prostor na trgovskih policah. Če so bile še nedavno takšne blagovne znamke večinoma poceni, pa danes večina supermarketov ponuja izdelke lastne blagovne znamke po različnih cenah, kar velja tudi za pomarančni sok. Lastne blagovne znamke trgovin še posebej dobro konkurirajo takrat, ko je razlika med izdelki neopazna. Če velja, da imajo supermarketi veliko kupno moč nad dostavljenimi izdelki, pa so trenutno rastoče lastne znamke trgovin za dobavitelje še bolj negotove in manj dobičkonosne. Dobavitelji morajo – če želijo svoje izdelke prodajati pod imenom znamk, lastnim trgovskim verigam – zadovoljiti številne pogoje ter biti pripravljeni proizvesti določeno količino po najnižji možni ceni. Pri trženju lastnih blagovnih znamk igrata ključno vlogo sama znamka in oglaševanje.

Več o tem na spletni strani projekta Supply ChaInge:
<http://www.supplychainge.org/the-project-eu/>

PRAVIČNA TRGOVINA (fair trade) Sistemske alternative

Po definiciji Svetovne organizacije za pravično trgovino WFTO (www.wfto.org) je pravična trgovina »trgovinsko partnerstvo«, ki temelji na dialogu, transparentnosti in spoštovanju ter si prizadeva za večjo enakopravnost v mednarodni trgovini. Prispeva k trajnostnemu razvoju s tem, da ponuja boljše pogoje prodaje in zagotavlja pravice marginaliziranim proizvajalcem in delavcem, predvsem iz ekonomsko manj razvitih dežel. Organizacije, ki se ukvarjajo s pravično trgovino in ki jih podpirajo potrošniki, se aktivno vključujejo v podpiranje proizvajalcev, osveščanje ter vodenje kampanj za spremembe v pravih in praksi konvencionalne mednarodne trgovine.

Pravična trgovina se osredotoča na marginalizirane proizvajalce in male kmete ter omogoča, da se izognejo revščini ob sočasnem promoviranju trajnostnega razvoja. Z vzpostavljanjem dolgoročnih partnerstev omogoča, da proizvajalci vlagajo v okolju prijazno proizvodnjo. Vzpodbuja ročno izdelavo, ekološko kmetijstvo in uporabo recikliranih materialov, prav tako pa tudi trajnostno uporabo naravnih virov in proizvodnih metod, ki niso kapitalsko ali energetsko zahtevne. Gibanje pravične trgovine se zavzema za trgovinski sistem, ki v ospredje postavlja ljudi ter promovira socialno, ekonomsko in okoljsko pravičnost.

V obdobju 2013–2014 je bilo po načelih pravične trgovine pridelanih in prodanih 468.200 ton banan, delavci na plantažah pa so prejeli več kot 19 milijonov evrov pravičnotrговinskih premij.

Več na: <http://www.fairtrade.net/products/bananas.html>.

ECOURBANLAB na Filipinih

Lokalne iniciative

Maja 2015 so na Filipinih postavili Novo skupnost ananasa, ki povezuje urbano življenje in obdelovalne površine. To je urbana soseska, ki združuje prostor za kmetovanje in kakovostno urbano življenje v spremenjenih podnebnih razmerah, ko urbana populacija hitro narašča (pogosto) na račun kmetijskih zemljišč.

Več na: <http://www.ecourbanlab.com/ananas-new-community-sweet-reality-philippines>

Še več projektov, ki raziskujejo trajnostno rabo virov:

Blago iz ostankov ananasa

V podjetju Ananas Anam so razvili novo vrsto tekstila, ki je narejeno iz vlaken ananasovih listov, torej iz ostankov, ki so stranski produkt žetve ananasa.

več na: <http://www.ananas-anam.com/pinatex/>

Papir iz ananasovih listov

Na tak način lahko uporabimo celoten sadež z minimalnimi odpadki.

več: <http://www.ecossar.com/other-uses-for-pineapple-how-to-use-pineapple-leaves-for-handmade-papers/>

Različni načini kmetovanja

Primer trajnostne pridelave banan in drugega tropskega sadja je permakulturno kmetijstvo.

Primer: <http://www.treeyopermacultureedu.wordpress.com/chapter-10-the-humid-tropics/banana-circle/>

6.1. GLOBALNO UČENJE

Delavnica je narejena v skladu z načeli globalnega učenja (več na <http://www.tuditi.si> in <http://www.humanitas.si/?subpageid=25>; glej tudi priročnik za učitelje »Svet med vrsticami«): <http://www.humanitas.si/data/useruploads/files/1368621342.pdf>

Globalno učenje (GU) je vseživljenjski proces, ki:

- ☀️ pomaga razumeti povezave med našim življenjem in življenjem ljudi po vsem svetu;
- 🌱 pogloblja razumevanje ekonomskih, družbenih, političnih, okoljskih in kulturnih tokov, ki vplivajo na življenja ljudi in drugih bitij;
- ☀️ razvija veščine in podpira vrednote in odnose, ki omogočajo posameznikom in skupnostim, da aktivno prispevajo k razreševanju lokalnih in globalnih izzivov;
- 🌱 je usmerjen v sprejemanje odgovornosti za soustvarjanje sveta, v katerem imajo vsi priložnost živeti dostojno življenje v skladu z njihovimi potrebami.

Z drugimi besedami, GU razumemo kot učenje o sebi, o drugih ter o svetu, v katerem živimo, zlasti pa o povezavah med temi tremi elementi. V tem oziru GU zajema zavedanje lastne identitete ter kontekstov, iz katerih ta izhaja, podpira pa tudi razumevanje odnosov in vzajemne soodvisnosti z drugimi ljudmi, bitji in prostori, kar vključuje odprtost do novih informacij, perspektiv, zaznavanj, nenehnih sprememb in ponovnega vrednotenja.

Globalnega učenja ne moremo definirati s preprostim naštevanjem tem, ki jih vključuje, vendar pa lahko kljub temu omenimo nekatere od konceptov, ki jih raziskuje: medsebojno povezanost in soodvisnost, enako(pravno)st in pravičnost, vzdržnost, raznovrstnost, razreševanje konfliktov, trajnostni razvoj. V okviru izobraževalnih programov GU ustreza medpredmetnemu povezovanju, zlasti v okviru vzgoje in izobraževanja za trajnostni razvoj (VITR), okoljske vzgoje, državljske vzgoje, etike in medkulturnega dialoga.

6.2. METODE GLOBALNEGA UČENJA

Metode GU temeljijo na aktivnem sodelovanju, vključevanju, spodbujanju kritičnega razmišljanja, pretresanju »splošno znanega«, samorefleksiji, pogosto vključuje skupinsko delo, inter- in transdisciplinarnost, v učenje vključuje različne ravni človekovega dožemanja, kognitivno, čutno in družbeno raven.

Učni procesi se tako pogosto začnejo s samo življenjsko izkušnjo tako predavatelja kot tudi učečega in se nadaljujejo z različnimi aktivnostmi.

6.3. DELAVNICA

Delavnica »Naredimo sadje pravično« raziskuje:

- ☀️ povezave med ljudmi po svetu preko trgovanja s tropskim sadjem in
- 🌱 vpliv današnjih prevladujočih poslovnih in družbenih odnosov na okolje in družbo.

V zadnjih 20 letih se je trgovanje s tropskim sadjem občutno povečalo.¹ Banane so postale naš vsakdanji sadež ter najpogosteje konzumiran sadež, ki v EU raste samo v zelo majhnih količinah (večinoma samo za lastno porabo). Zato preko tega sadeža odkrivamo razsežnosti svetovne trgovine in našo vlogo pri tem.

Delavnica se začne z odkrivanjem globalnih povezav in nadaljuje s poglobljanjem v negativne vplive, ki jih lahko ima današnji način trgovanja. Zadnji del je navdihujoč, saj analizira naš življenjski stil ter različne možnosti, ki jih imamo, da z vsakodnevnim življenjem prispevamo k pravičnim odnosom in zavezimo uničevanje okolja, tudi s pomočjo mehanizmov pravične trgovine.

Delavnica je zastavljena v obliki učnega lista, tako da ga lahko vsak učitelj uporabi ali pa prilagodi glede na želje in potrebe. Delavnica je oblikovana tako, da spodbuja sodelovanje učencev in lajša priprave za učitelje.

Namen aktivnosti

Namen delavnice je spodbuditi razmišljanje učencev o globalnih povezavah ter opozoriti na vplive vsakega od nas na širšo družbo in okolje, ob tem pa tudi spodbuditi trajnostne življenjske prakse med mladimi.

¹ <http://www.freshplaza.com/article/101367/World-production-of-tropical-fruit-expected-to-increase-in-2014>
<http://www.fao.org>

Povezave s predmeti

Delavnico lahko prilagodimo večini obstoječih šolskih predmetov (lahko uporabimo posamezne dele), materiale je mogoče vključiti tudi v učne načrte. Pomen osveščene državljan, poznavanje globalnih problemov, lokalnih rešitev in mehanizmov (pravične) trgovine je ključen pri učenju npr. državljske vzgoje. Obenem je lahko tema tematskih šolskih dni za vso šolo. Metode, ki jih uporabljamo, so zanimive tako za podajalce znanja, učitelje in moderatorje kot tudi za učence in druge učeče.

Koncept »biti pravičen« je enostaven za uporabo in razumevanje vseh starostnih skupin, saj naslavlja naravni občutek pravičnosti. Tematiko se lahko vpeljuje v umetniške predmete (kulturni kontekst, razumevanje različnosti, ob risanju tropskega sadja), državljsko vzgojo (kaj pomeni biti državljan, kdo je globalni državljan, kako lahko naše aktivnosti kot posameznikov in v družbi pozitivno vplivajo na družbo in okolje), naravoslovne predmete (kaj je tropsko sadje, iz česa je, kako raste, kakšne so snovi za spodbujanje rasti in ohranjanje zelenih značilnosti, kemični preparati), tehnologijo (proces obiranja, skladiščenja, transporta, evalvacija procesov, vplivi na okolje in družbo), ekonomijo in matematiko (stroški, trgovski tokovi, regulacija in pravila mednarodne trgovine, primerjava s pravično trgovino) in geografijo (globalne povezave, razdelitev sveta glede na različne značilnosti, povezava politične in fizične geografije, razmerja moči).

Aktivnosti lahko vključujejo tudi oblikovanje receptov (gospodinjstvo) ali izdelovanje embalaže (tehnični pouk), oblikovanje novih načinov trgovanja ali potrošnje in še veliko več.

6.4. UČNI LIST

Cilj:

Učenci razumejo povezave med našimi vsakdanjimi navadami (hrana, tropsko sadje) in vplivom na delavske in okoljske razmere po svetu. Učenci razumejo vplive, ki jih ima trgovina s tropskim sadjem. Učenci razumejo vpliv, ki ga lahko ima posameznik preko lastnih prehrabnih navad. Učenci razumejo pomen aktivnega državljanstva.

Uvod v aktivnost:

Predstavimo in vzpostavimo nekaj osnovnih pravil globalnega učenja:

- ☀ medsebojno spoštovanje – ko nekdo govori, ostali poslušamo;
- 🌱 nobeno vprašanje in nobena izjava nista napačna;
- ☀ spoštovanje sogovornika;
- 🌱 razmišljanje in sodelovanje.

Namig za učitelje:

Veliko znanja je že prisotnega med učenci. Prvi korak je, da ta znanja preko vprašanj zberemo, doda se jim učiteljevo znanje ter doslej znano razširimo ali popravimo z dejstvi.

Potrebni materiali:

Projektor, računalnik, papir, barvni flomastri, krede (delavnico se lahko prilagodi tudi tako, da je materialov več ali manj.)

Če imajo dostop do spleta vsi učenci, si lahko vzamejo skupine po 5–10 minut časa ter raziščejo in primerjajo, kaj so med skupinami odkrili (v okviru možganske nevihte – nadgradnja). Pri tem je pomembno, da si ključne besede izberejo sami.

Metode:

možganska nevihta, miselni vzorci, delo v skupinah

1. Možganska nevihta (10 min):

Učenci naštejejo tropsko sadje, ki ga poznajo, katere od teh sadežev so že poizkusili, kako pogosto jih uživajo.

Učence povprašamo, kje raste tropsko sadje, kakšna so drevesa oz. rastline. Narišejo ali opišejo naj bananovec, ananas. Informacije nekam zapišemo.

Ob tem je pomembno, da ne popravljamo izjav in mnenj in ne dajemo dodatnih informacij. Ko so informacije in mnenja zbrani, nadaljujemo z aktivnostmi.

Nadgradnja: dodatne informacije poiščejo na spletu, pri čemer si ključne besede in jezik brskanja izberejo sami.

2. Dostopnost informacij (10 min):

Pokažemo logotipe in črtno kodo, pozovemo, da naštejejo informacije, ki jih kot kupci dobimo z banano.

Nadgradnja: če imamo na voljo daljše časovno obdobje (ali raztegnemo aktivnost na več dni), učencem naročimo, da v trgovini skušajo ugotoviti, od kod je tropsko sadje in na kakšen način je bilo pridelano, ter poiščejo čim več informacij o dobavni verigi (v trgovini, v naslednjem koraku lahko tudi po spletu). Kaj nam povejo dostopni podatki: kraj pridelave? Uvoznika? Način pridelave? Lokacija plantaž? Število delavcev?

S seboj lahko na naslednjo uro prinesejo embalažo, črtne kode in vse informacije, ki so jih zbrali.

3. Kaj se skriva v ceni? (5 minut)

Narišemo banano, naštejemo akterje in prosimo učence, naj razdelijo banano glede na to, koliko menijo, da dobi posamezni udeleženec v dobavni verigi. Razmislimo o tem, kaj je vključeno v ceno in kdo so akterji. Najprej to skušajo ugotoviti sami, nato jim akterje naštejemo.

Skušajo določiti razmerje med dobički.

Akterji: supermarketi (1), zoričnice (2), dajatve (davki in druge pristojbine) (3), uvoz in prevoz z ladjami (4), izvoz (5), pridelava – plantaže (6), plače delavcev (7).

Učenci lahko pri tej aktivnosti sodelujejo v manjših skupinah ali pa določajo deleže posamezno.

Ko to naredijo, pokažemo razdeljeno banano – infografiko.

Kaj vsebuje cena banane v slovenski trgovini?

Primerjamo ugotovitve z ocenami. Nato opišemo procese v dobavni verigi banan (v poglavju 2).

Nadgradnja – dodatna aktivnost:

Če imamo dovolj časa na razpolago (vsaj še eno šolsko uro) lahko izvedemo igro »Bananasplit«²

Igra Bananasplit je primerna nadgradnja delavnice, s katero učenci spoznavajo kompleksnost dobavne verige tropskega sadja. Preko igre vlog skušajo razumeti argumente, ki jih imajo posamezni akterji v verigi. Razmišljajo o razporeditvi sredstev, materialnih dobrin in pozitivnih ter škodljivih posledicah trgovine s tropskim sadjem. Priporočena starost je 13 let in več.

4. Kaj pa okolje? (15 + 10 minut)

Za to aktivnost razdelimo učence v manjše skupine od 2 do 6 učencev. Vsaka skupina dobi flomastre ali druga (barvna) pisala ter večji papir.³

Naročimo jim, naj narišejo življenjski cikel banane (lahko tudi ananasa) – od semena do olupka. Ob tem naj razmišljajo o vplivih na okolje (vnos energije, preparati za rast, mehanizacija, voda, transport, odpadki, hlajenje, skladiščenje).

² Glej prilogo 2, na strani 35.

³ Lahko uporabimo stare plakate ali že popisane liste papirja za listno tablo (flipchart).

Nadgradnja:

Kreativno razmišljanje – kako bi v različnih fazah dobavno verigo izboljšali.

Kako bi lahko uporabili odpadke, ki nastajajo v različnih fazah dobavne verige.

Na razpolago imajo 15 minut. Nato vsaka skupina predstavi izdelek ostalim udeležencem (vsaka skupina naj ima po 2 minuti).

Po končanih predstavitev se pogovorimo o tem, kako bi lahko negativne vplive spremenili v pozitivne ali nevtralne. Pogovorimo se o tem, kakšna je vloga vsakega izmed nas in kaj lahko kot posamezniki naredimo, kako se lahko povezujemo za skupni jutri.

5. Evalvacija (10 min)

Evalvacija je zelo pomemben del aktivnosti. Z njo zaokrožimo proces in preverimo (tako pedagogi in multiplikatorji kot tudi učenci in drugi učeči) kaj smo odnesli, pri sebi povzamemo in zaključimo aktivnost.

Tako učenci kot pedagogi izpolnimo tabelico. Vsak učenec zapiše zase.

Evalvacijo lahko opravimo v skupini (ko tabelo izpolnimo, se o tem pogovorimo) ali pa nam učenci izročijo zapiske ter jih sami uporabimo za nadaljnje delo. V kolikor se odločimo za slednje, lahko oddajo anonimne zapiske.

Kaj sem že vedel/a?	Kaj me je presenetilo?	Čemu ne verjamem?	Kaj se me ne tiče?	Kateri od teh problemov je najbolj resen?	Česa si želim še več?

6. Dodatki in nadaljevanje ...

Zanimiv dodatek, primeren za začetek dejavnosti, ki se ga lahko izvaja kot uvod v različne teme, povezane z globalnim učenjem in trajnostnim razvojem, odnosom med državami globalnega severa in juga, razumevanje razvoja in še kaj, je aktivnost z naslovom "Stoli", ki jo je razvilo društvo Humanitas in je opisana v prilogi številka 1, na strani 30.

IGRA S STOLI

Cilj:

Udeleženci izkusijo in razmišljajo o vzrokih neenakomerne razporeditve bogastva in dobrin s pomočjo osvetlitve zgodovinskega ozadja trenutnega stanja.

Čas: 25–30 min

Materiali: stoli (toliko, kot je udeležencev), PowerPoint predstavitev s fotografijami

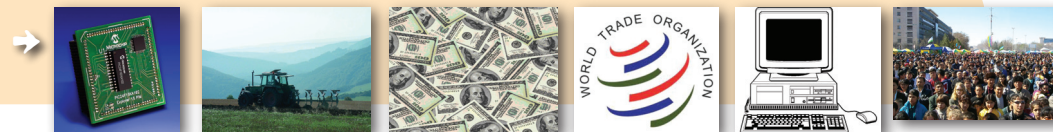
Postopek:

Udeležence razdelimo v dve skupini, v manjšo skupino damo zgolj dve ali tri osebe, vse preostale pa v večjo. Naloga udeležencev je, da ves čas sedijo, pri čemer imajo na razpolago samo stole, ki jih že uporabljajo. Ne smejo uporabljati nobenih dodatnih stolov ali drugih pripomočkov (mize, tla ipd.). Pri vsakem prikazu slike se od stolov iz večje skupine (ki predstavlja globalni jug, vendar tega udeležencem ne povemo) po en stol preseli v manjšo (sever). Udeleženci morajo kljub vedno manjšemu številu stolov najti način, da bodo ves čas sedeli.

Med premikanjem stolov prikazujemo slike, za premaknjen stol pokažemo novo sliko.

Primer Powerpoint prikazanih slik

Število dogodkov ustrezno skrajšamo glede na število udeležencev (slik je toliko, kot je udeležencev). V diskusiji spregovorimo o naslednjih vprašanjih: Kaj se je dogajalo? Kako ste se počutili v svojem položaju? So se vam zdeli kateri dogodki »negativni«? Zakaj se niste uprli oz. zakaj šele na koncu? Spregovorimo o vzporednicah med to igro in dogajanja v svetu. Debatu ustrezno navežemo na temo, ki sledi. Fokus je lahko na razvoju, izobraževanju, upor, migracijah ipd.

List z dogodki je na voljo v prilogi.

V kolikor želite list z dogodki v obliki, ki je primerna za prikazovanje na platnu, nam to sporočite.

buna@buna.si,
info@focus.si,
info@humanitas.si.

Celoten sklop delavnic z vsebinami in metodami je dostopen tudi v priložniku »Svet med vrsticami«, namenjenem učiteljem, ki jih zanima globalno učenje (društvo Humanitas, 2012):

<http://www.humanitas.si/data/useruploads/files/1361532772.pdf>.

IGRA BANANA SPLIT

Igra »Bananasplit«, je primerna nadgradnja delavnice, s katero učenci spoznavajo kompleksnost dobavne verige tropskega sadja. Preko igre vlog skušajo razumeti argumente, ki jih imajo posamezni akterji v verigi. Razmišljajo o razporeditvi sredstev, materialnih dobrin in pozitivnih ali škodljivih posledic trgovine s tropskim sadjem. Priporočena starost je 13 let in več.

Prvi krog

1. Dodelimo vloge
  - a. Delavec na plantaži
  - b. Lastnik plantaže
  - c. Ladjar
  - d. Uvoznik
  - e. Trgovine in supermarketi

(poskrbimo, da so vsi udeleženci vključeni v eno od vlog)

2. Razdelimo skupinam kartice z opisom vlog in jih prosimo, da jih preberejo. Pustimo jim nekaj minut, da razmislijo, kaj vse vključujejo njihove vloge.

3. Povemo, da banana stane 1 evro.

4. Razložimo, da se morajo odločiti kolikšen delež od 1 evra bi moral pripadati njim, glede na delo, ki ga opravljajo.

5. Povemo, da imajo nekaj minut na razpolago, da se znotraj skupin dogovorijo o deležu ter pripravijo nekaj argumentov o tem, zakaj so se odločili za dogovorjeni znesek.

6. Povabimo skupine, da predstavijo nekaj svojih argumentov ter znesek, ki so ga določili.

Namen:

Predstaviti verigo trgovanja z bananami (kaj se dogaja z bananami, preden pridejo do potrošnika) in razviti diskusijo o tem, kolikšen delež od prodaje banan pripada posameznim udeležencem v verigi.

Kako igrati?

Udeležence razdelimo v pet skupin, od katerih vsaka predstavlja enega od udeležencev v verigi trgovine z bananami. Skupinam razložimo, da bomo igrali igro, v kateri bomo sledili poti, ki jo banane napravijo od plantaž v Latinski Ameriki do sklede s sadjem na naši mizi.

Drugi krog

Skupni seštevek zneskov bo gotovo presegel 1 evro. Skupine se bodo morale pogajati.

1. Člani vsake skupine naj izberejo enega predstavnika/predstavnico, ki jih bo zastopal/a za pogajalsko mizo.

2. Pogajalce povabimo, naj sedejo za isto mizo in se pogajajo, dokler ne dosežejo skupne cene 1 evro. Pogajanja lahko vodimo in spodbujamo z dodatni vprašanji posameznim pogajalcem. Poskrbimo, da bodo vsi imeli možnost izraziti svoje mišljenje.

(Postavimo nekaj temeljnih pravil komunikacije pri pogajanjih. Pogajalci naj ne bi govorili vsepovprek. Poskrbimo, da se bodo držali teme in da ne bi morda zašli v osebne spore.)

Da med pogajanja ostalim udeležencem ne bi bilo dolgočasno, se lahko poslužimo dodatne opcije:

Mediji

3. Ostali člani skupin naj kot mediji spremljajo pogajanja, ki so javna. Medije razdelimo v tri ali več skupin: Glas mladine, Radio Udarnik in Poslovni vestnik (izberemo medije z različnimi ciljnim javnostmi in z različnimi fokusi).

4. Razložimo, naj poskusijo odmisлити svoje prejšnje vloge in pripravijo poročilo v skladu s pričakovanji svojih novih vlog.

5. Po končanih pogajanjih imajo mediji nekaj minut časa, da pripravijo poročilo o dogajanju.

6. Sledi poročanje medijev.

Nadgradnja: Zlom borze

Če je na razpolago dovolj časa in če so bili pogajalci v prejšnjem krogu nepopustljivi, je moč po zaključenih pogajanjih (in poročanju medijev) predstaviti še naslednji fiktivni scenarij:

Zaradi borznih špekulacij s cenami surovin je prišlo do zloma borze. Ker je trgovina z bananami povsem zamrla, so obupani delavci sami prevzeli nadzor nad plantažami. Vloge predstavnikov skupin se zamenjajo po naslednjem ključu:

Lastniki postanejo **delavci**.
Delavci postanejo **lastniki**.
Ladjarji postanejo **trgovci**.
Trgovci postanejo **uvozniki**.
Uvozniki postanejo **ladjarji**.

Sledi nov krog pogajanj (brez medijev). Namen tega kroga pogajanj je predstaviti udeležencem možnost, da razvijejo bolj empatičen odnos do vseh udeležencev v verigi, saj so sedaj v drugačni vlogi, kot so bili na začetku. Po končanih pogajanjih primerjajte tako rezultate obeh krogov, kakor tudi potek samih pogajanj.

Diskusija

Po končanem poročilu razkrijemo dejanska razmerja med deleži v verigi:

Trgovine in supermarketi 33,9c
Zorilnice 12c
Ladjarji in uvozniki 24c
Lastniki plantaž 12,6c
Delavci na plantažah 7,8c

Ne pozabimo na dajatve – 9,7c

Za začetek lahko pustimo, da se pogajalci dogovorijo o razdelitvi cene, nato pa dodamo, da je potrebno znižati še za 9,7 centov, ker to predstavlja dajatve.

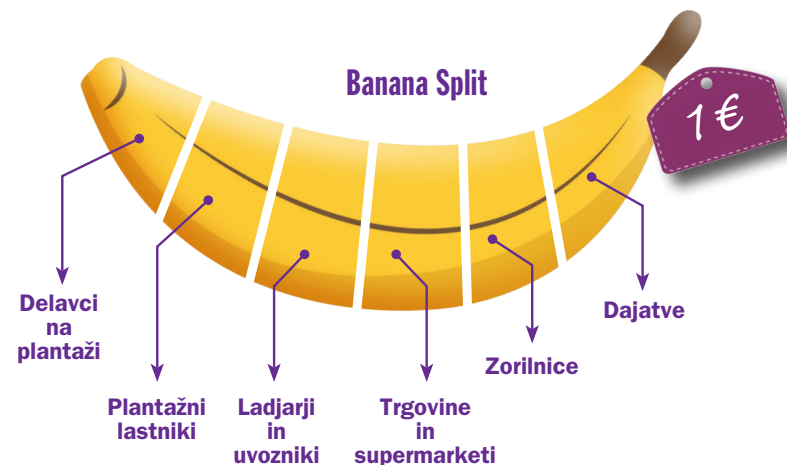
Vnaprej oddelimo vsaj 10 – 15 minut časa za razpravo. Kritična refleksija je najpomembnejši del igre.

Predlogi za razpravo

- Se vam zdi, da je tovrstna razdelitev poštena?
- Zakaj je ta evro razdeljen na tak način?
- Kdo ima moč in zakaj?
- Kaj je moč storiti, da bi izboljšali situacijo?
- Kakšno vlogo pri tem igramo mi – ljudje, ki kupujemo banane?
- Bi bili pripravljeni plačati višjo ceno za banane, če bi vedeli, da so delavci in kmetje prejeli plačilo, ki jim omogoča, da zadovoljijo svoje temeljne potrebe?
- Poznate delavce s podobni težavami tudi v Sloveniji?

Za igro potrebujemo:

- Kartice z opisom vlog (glej naslednjo stran)
- Tabelo za beleženje seštevka s tremi stolpci:
  - Prvi krog
  - Drugi krog
  - Dejanska razmerja
- Nekaj pisal in listov papirja za pogajalce in medije

Delavec na plantaži

12 – 14 ur dnevno moraš trdo delati v izjemno vročem podnebnju.

Tvoje delo obsega:

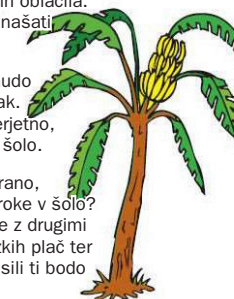
Izbiranje najboljših banan.

Čiščenje banan – ves dan imaš mokre roke in oblačila.

Rezanje banan – na svojem hrbtu moraš prenašati težke snope banan, ki tehtajo do 50kg.

Gnojenje in škropljenje s pesticidi – lahko hudo ogroža zdravje, saj povzroča bolezni, kot je rak. Pesticide škropijo tudi z letali, zato je zelo verjetno, da jih bo veter zanesel tudi na tvoj dom ali v šolo.

Skrbi: Boš imel/a dovolj denarja, da kupiš hrano, plačaš zdravniške račune in pošlješ svoje otroke v šolo? Lastniki plantaž ti lahko prepovejo srečevanje z drugimi delavci, da bi se skupaj pritožili zaradi pre nizkih plač ter slabih delovnih in življenjskih pogojev. Poskusili ti bodo preprečiti, da bi se pridružil sindikatu.

Lastnik plantaže

Stroški vzdrževanja plantaž: Kupiti moraš drage pesticide, gorivo za letala, ki jih škropijo, orodje in stroje ter plačati delavce.

Pravni stroški: če te delavci tožijo zaradi nesreč pri delu, moraš plačati drage odvetnike.

Odpadki: Pravila v večini evropskih držav in okus kupcev zahtevajo "popolno sadje". Nobenih poškodb na olupku, pravilno obliko sadežev itd. To je moč doseči le z veliko spretnosti in denarja. Če tvoje banane ne dosegajo potrebnih standardov, jih moraš zavreči, kar te lahko stane precej denarja.

Tveganje: Ti nosiš stroške v primeru slabe letine ali če neurje in škodljivci uničijo pridelek.

Investicije v modernizacijo: Za nakup in vzdrževanje najmodernejših strojev ter sledenje novim idejam potrebuješ veliko denarja. A le tako lahko tekmuješ z ostalimi plantažami.

Stroški zemlje: Če banane gojiš dalj časa, je v zemlji vse manj hranilnih snovi.

Moraš bodisi kupiti draga gnojila bodisi kupiti novo zemljišče.

Ladjar in uvoznik

Soočaš se z naslednjimi stroški:

Ladje: Nakup in vzdrževanje velikih tovornih ladij stane ogromno denarja.

Gorivo: Plačati moraš ladijsko gorivo – pot med Latinsko Ameriko in Evropo lahko traja tudi do pet tednov.

Zavarovanje: Če je tovor poškodovan ali izgubljen, moraš povrniti nastalo škodo.

Hlajenje: Banane so med prevozom shranjene v ogromnih hladilnikih, da ne bi pričele zoreti med prevozom po morju. Če bi pričele zoreti na ladjah, bi v trgovinah kmalu pričele gniti.

Pogodbe: Plantažnim lastnikom moraš obljubiti, da boš vsak teden od njih kupil določeno količino banan.

Uvoz: Če uvažáš banane v Evropsko Unijo, moraš plačati visoko ceno za uvozno dovoljenje.

Trgovine in supermarketi

Soočaš se z naslednjimi stroški:

Osebj: Plačati moraš ljudi, ki delajo v tvojih trgovinah.

Tekoči stroški: Plačati moraš račune za elektriko, vodo, transport, embalažo itd.

Konkurenca: Poskusiti moraš z novimi idejami, morda zgraditi večje trgovine, kupiti novo opremo – vse z namenom, da zaslužiš več denarja in ostaneš v pošlu.

Tveganje: Če z bananami ravnaš slabo ali če so preveč zrele, ko prispejo na prodajne police, tvoje stranke ne bodo zadovoljne. Lahko se celo odločijo, da ne bodo več kupovali v tvoji trgovini.

Oglaševanje: Potrebno je oglaševati izdelke, ki jih prodajaš, tako da bodo kupci vedeli, kaj vse ponujaš in kako dobra je tvoja trgovina. Če so tvoje reklame dobre, bodo kupci raje kupovali v tvoji trgovini, kot pa v kateri drugi.

Zorilnice

Soočaš se z naslednjimi stroški:

Zorilnice: Uvozniki "potrebujejo" velike poslovne prostore za opravljanje svojega dela. Banane je potrebno shraniti na primerni temperaturi. Sprožiti moraš postopek torenja z dodajanjem plina etilen.

Pogodbe: Trgovinam moraš obljubiti, da jim boš vsak teden dostavil toliko banan, kolikor jih potrebujejo. Svojih obljub se moraš držati, ne glede na to, kaj se zgodi – tudi v primeru, ko nisi sam kriv za zamudo.

Plin za zorenje: Za zorenje banan se uporabljajo velike količine etilena.

Pakiranje: Potem ko so banane zrele, jih je potrebno prepakirati. Plačati moraš material za embalažo in delavce, ki jih pakirajo.

Radio Udarnik • Radio Udarnik je že več kot 40 let vodilni mednarodni delavski radio. Poslušati ga je moč v več kot 100 državah sveta. Pokriva predvsem politična dogajanja s posebnim poudarkom na kršitvah in zaščiti pravic delavcev.

Radio Glas mladine • Mladinski glas je komercialna glasbena postaja, ki vrtil najnovejšo glasbo in se ukvarja s temami, ki zadevajo predvsem mlade. Vaše oddaje so pretežno s področja popularne kulture in zabave.

Poslovni vestnik • Poslovni vestnik je najpomembnejši finančni časopis v državi. Redno objavlja najnovejša borzna poročila ter svetuje poslovnežem in drugim vlagateljem, kam naj naložijo svoja sredstva. Vaši bralci so predvsem veliki poslovneži, borzni svetovalci in špekulanti. Po vsem svetu iščete najbolj dobičkonosne naložbe, hkrati pa opazujete dogajanja v mednarodni trgovini.

Igro sta razvili organizaciji Christian Aid in Banana Link. Prevod in priredba v slovenščino:

društvo Humanitas, priredba društvo Focus. Relevantne povezave:

www.fairtrade.org.uk, www.bananalink.org.uk, www.cafod.org.uk, www.humanitas.si

Prevod in priredbo je finančno podprla Evropska komisija.

Viri in nadaljnje branje:

<http://www.risc.org.uk/files/bananas-and-cocoa-beans.pdf>

<http://www.humanitas.si/data/useruploads/files/1368621342.pdf>

<http://www.humanitas.si/?subpageid=13&contid=355>

Dodatni materiali:

http://www.makefruitfair.org/wp-content/uploads/2015/11/banana_splits_media_briefing_FINAL_WEB.pdf

Druge povezave:

Filmček Make Fruit Fair:

The movie! <https://www.youtube.com/watch?v=JLACAKmuTew>

Vedno nekdo plača ceno! <https://www.youtube.com/watch?v=TRrZVaQm7Dc>

BananaLink: <http://www.bananalink.org.uk/>

Cena banan (dokumentarni film v nemščini):

www.youtube.com/watch?v=bbETGfGCuSI.

Naše delo spremljajte tudi na:

www.facebook.com/zadrugabuna,

www.facebook.com/pravicna.trgovina,

www.facebook.com/Focus-drustvo-za-sonaraven-razvoj.

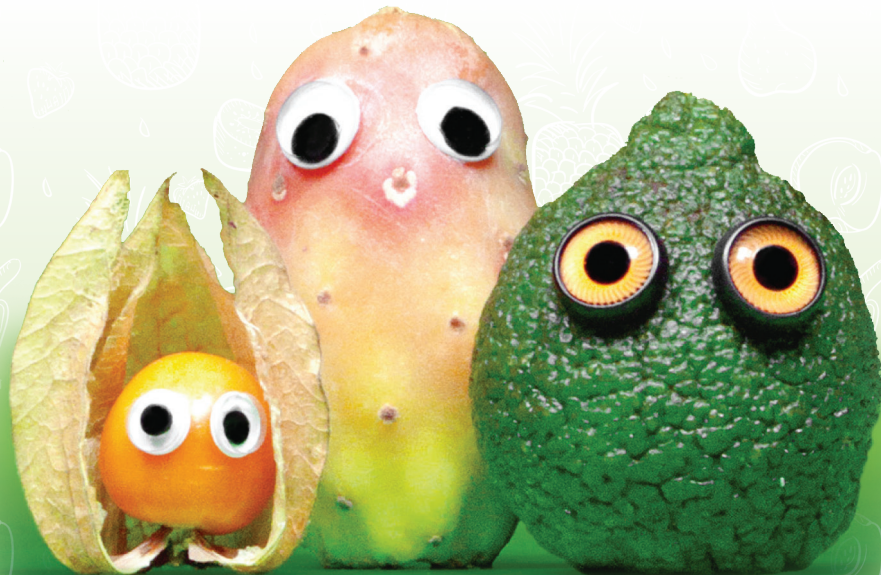
TABELA S TROPSKIMI SADEŽI – primerjava

	BANANE	ANANAS	POMARANČE	MANGO	AVOKADO
Regija izvora	Malezija, Indonezija ali Filipini	južna in srednja Amerika	Kitajska	Južna Azija	Mehika
Največje pridelovalke danes	Indija, Kitajska, Uganda, Filipini, Ekvador, Brazilija, Indonezija, Kolumbija, Kamerun, Tanzanija	Filipini, Tajska, Kostarika, Indonezija, Čile, Brazilija, Indija, Nigerija, Mehika in Vietnam.	Brazilija, ZDA, Kitajska, Indija, Mehika, Španija, Egipt, Turčija, Italija, Južna Afrika	Indija (skoraj 50 %), Kitajska, Kenija, Tajska, Indonezija, Pakistan, Mehika, Brazilija, Bangladeš, Nigerija	Mehika, Indonezija, Dominikanska republika, ZDA, Kolumbija, Peru, Kenija, Čile, Brazilija, Ruanda
Glavni distributerji	Dole, Del Monte, Chiquita, Fyffes in Noboa	Del Monte in Dole	Citrosuci/Citrovita, Cutrale, Lous Dreyfua		Španija za Evropo, ZDA ustavlja uvoz iz drugih držav
Osnovni podatki o rastlini	Je zelišče, ki zraste do 15 m. Obstaja 1000 vrst bananovca, a za komercialne namene uporabljamo sorto Cavendish (97 %). Je trajnica, ki nadomešča samo sebe. Sadež dozori enkrat v 9 do 12 mesecih.	Ananas je enoletnica. Iz cveta na stebelu nastane sadež v 12 do 20 mesecih, okrog stebela pa se lahko pojavijo novi nastavki za cvet in kasneje sadež.	Pomarančevce je drevo, ki se razmnožuje vegetativno. Po petih letih prvič obrabi in rodi 25 do 40 let.	Mango je drevo, ki lahko doživi tudi 300 let in zraste do 40 metrov visoko. Zrel sadež je različnih velikosti in barv, saj obstaja več kot 400 sort manga.	Zimzeleno drevo, ki zraste do 20 m. Sadež je različnih barv in oblik, oprasevanje opravijo čebele in drugi insekti. Sadež zraste na drevesu, ampak ni nujno, da tam tudi dozori.

	BANANE	ANANAS	POMARANČE	MANGO	AVOKADO
Okoljske nevarnosti	Vzgoja banan je izredno delovno intenzivna: - sekanje pragozda za nasaditev bananovcev (erozija zemlje, deforestacija in uničenje habitata) - podpiranje rastlin, da se ne zlomijo pod težo sadežev - namakanje v nekaterih predelih - intenzivna uporaba pesticidov - ovijanje sadežev v polietilenske vreče za zaščito pred vetrom, napadi insektov in ptic ter ohranjane optimalne temperature - škropljenje s pesticidi (pridelava banan porabi največ agrokemičnih sredstev, takoj za bombažem)	Ananas se prideluje kot absolutna monokultura. Kemično zastrupljanje tal in rastlin – 20 kg aktivne snovi na hektar na cikel. Zemlja je sterilizirana. Voda je onesnažena.	Naravni habitat se umika pred nasadi pomarančevcev, ki so monokulturni in zato pretirano občutljivi na škodljivce in bolezni. Uporaba pesticidov uničuje okolje in vpliva na življenja ljudi. Uporaba pesticidov nenehno narašča. Preverjajo ustreznost pesticidov, ki so ponekod že prepovedani, a so ti postopki onemogočeni zaradi pritožb proizvajalcev. Povečala se je tudi uporaba gensko spremenjenih semen za pridelavo hrane ter uporaba herbicidov, fungicidov in insekticidov.	Uporaba kalcijevega karbida za zorenje sadežev, kljub temu da je to prepovedano.	V Kaliforniji raste 80 % vsega na svetu pridelanega avokada, a to ni tropska država, avokado pa zahteva veliko količino vode za svojo rast. Zato se suša v tej državi na račun pridelave avokada samo povečuje. Za pridelavo pol kilograma avokada potrebujemo približno 272 litrov vode.

	BANANE	ANANAS	POMARANČE	MANGO	AVOKADO
Človekove pravice	Škropljenje plantaž vpliva na vse, ki živijo v okolici, saj škropijo z letali in le 40 % vsega se steče na plantaže, ostalo pa na okoliško prebivalstvo (hiše, pridelovalne površine, vrtce, pitno vodo ...), kar povzroča okvare na dihalih, rojevanje otrok z deformacijami ...	Prebivalci v okolici plantaž nimajo več dostopa do pitne vode, ker je vsa onesnažena.	Onesnaževanje pitne vode za okoljske prebivalce, uničevanje naravnega habitata.	Pomanjkanje zaščitne opreme pri uporabi kemikalij na plantažah in neprimerni pogoji za osebno higieno pripeljejo do mešanja kemikalij s hrano. Na plantažah delajo delavci, tudi otroci, tudi 17 ur dnevno, zato ne hodijo v šole ali kamor koli izven nasadov.	Karteli v Mehiki domačinom ilegalno jemljejo odstotek od prodaje avokadov in celo ubijejo tiste, ki se plačilu uprejo.

	BANANE	ANANAS	POMARANČE	MANGO	AVOKADO
Delavske pravice	- neprimerni delovni pogoji (brez zaščitne opreme, dolgi delavniki) - zatiranje neodvisnih sindikatov - zaposlovanje migrantov (predvsem ilegalnih) - kratkoročne pogodbe - neprimerno plačilo	Izkoriščanje delavcev (predvsem migrantov) v Kostariki in na Filipinih – prepoved združevanja v sindikate, podpovprečna plačila, brez ustrezne zaščitne opreme, dolgi urniki.	Zaradi nizkih plačil v industriji pomarančnega soka, ki ne pokrijejo stroškov proizvodnje, stalno narašča število kmetov brez zemlje; zaradi tega so mnogi mali kmetje na robu propada, ali pa so iz obupa že prodali svojo zemljo po ceni, ki je nižja od njene vrednosti. Hitro se povečuje odstotek delavskih nesreč zaradi pesticidov. Delavci so slabo plačani, delo je sezonsko, so brez zakonske varnosti. Pri delu nimajo primerne zaščitne opreme, ženske so zlorabljane fizično, psihološko in spolno. Večina delavcev je migrantov. Ne smejo se združevati v sindikate.	Migrantski delavci v nasadih manga, ki ne dobijo plačila, ampak se za preživetje zadolžujejo pri lastnikih plantaž, saj jim ti ponudijo tudi prenočišče in hrano.	
Druge posebnosti	Intenzivne monokulturne plantaže banan so možne samo z uporabo velike količine toksičnih kemikalij, ki delujejo tako na delavce kot na okolje. Banana je, poleg jabolka, najbolj priljubljen sadež na svetu.	Svetovna proizvodnja ananasa je od leta 1998 zrasla za 50 %. Ananasove liste uporabljajo za izdelavo tekstila na Filipinih.	Ljudje po vsem svetu najpogosteje posegajo po pomarančnem soku. Svetovno gledano je v letu 2013 posameznik v povprečju popil 7,8 litrov tega soka. 70 % vseh pomaranč porabijo za izdelavo soka. Nasadi pomaranč nadomeščajo kavne nasade (zaradi bolezni kave).	Mango raste tudi v Španiji (Andaluzija in Kanarski otoki) ter v Kaliforniji. Veliko pridelanega manga odvrzemo. Po nekaterih ocenah celo do 40 %.	Karteli v Mehiki obvladujejo pridelavo avokada in s tem omejujejo zaslužke manjših pridelovalcev avokada.

**Najbolj etična potrošnja je tista, ki je ni.
Zato je prvi korak etične potrošnje ravno nepotrošnja,
premislek o sami potrebi. Naslednji korak je izmenjava,
sposoja, ponovna uporaba, predelava, popravilo.
Šele nato stopimo na področje nakupovanja – iz druge roke,
ekoloških, lokalnih, pravičnih izdelkov.**

Organizacija delavnic in več informacij:

Živa Kavka Gobbo

Focus, društvo za sonaraven razvoj

Maurerjeva 7, Ljubljana

tel: +386 1 515 40 80

www.focus.si

Živa Lopatič

Zadruha Buna, z.o.o.

Celovška 317, Ljubljana Šentvid

tel: +386 40 45 45 85

www.buna.si/predavanja-in-predstavitve.html

Kampanjo Sadje naj bo pravično! sofinancira Evropska unija. Vsebinska odgovornost partnerjev projekta Sadje naj bo pravično! ter v nobenem pogledu ne odraža stališč Evropske unije.